

**Norske bønder oppslutning
om samvirke 2002-2006**

Frekvensrapporter fra undersøkelsen
Trender i norsk landbruk 2002, 2004 og 2006

Reidar Almås og Oddveig Storstad

Notat nr. 1/07 ISSN 1503-2027

reidar.almas@bygdeforskning.no
oddveig.storstad@bygdeforskning.no

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetsenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

1. Sammendrag

Analysen i notatet bygger på data fra ”Trender i norsk landbruk” for årene 2002, 2004 og 2006. Til sammen er utvalget på 5071 bønder. I dette notatet er fokus satt på norske bønders oppslutning om ulike sider ved landbrukssamvirke.

En analyse av utviklingen i bøndenes syn på landbrukssamvirket gjennom de siste årene, viser at det er en tydelig tendens til økt oppslutning om samvirke som ide og organisasjonsform for landbruksbasert industri. Resultater fra undersøkelsen Trender i norsk landbruk som gjennomføres ved Norsk senter for bygdeforskning annethvert år, viser også at medlemmenes oppslutning om ledelsen i samvirkeorganisasjonene øker. Mens 44 prosent av de som svarte i 2002 var helt enig i at ”bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner” i 2002, var det hele 49 prosent som var helt enig i dette i 2006. Tar vi med de som også var delvis enige, var det hele 78 prosent som støttet samvirketanken i 2006. Sammenligner vi synet på ledelsen i 2002, 2004 og 2006, ser vi en økning i andelen som er helt eller delvis enig i at ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb fra 30 til 43 prosent. Selv om den prinsipielle støtten til samvirke som ideologi favner bredere enn støtten til ledelsen, er det like vel bemerkelsesverdig å observere en økning på begge disse målene for oppslutning om landbrukssamvirket. Økningen er jevn og vedvarende fra 2002 til 2004 og videre til 2006, og dette skjer vel og merke i en periode da Tine-ICA- saken var under full utfoldelse.

Hvordan kan den økte samvirkestøtten forklares? En forklaring kunne være at det er relativt flere samvirkekritiske bønder som slutter i næringa. Men selv om alle som sluttet var samvirkekritiske, ville ikke dette slå ut så sterkt som vi ser. Men noe bidrar nok dette forholdet til forklaringen.

En annen forklaring kan være nettverksamlingene „Ung samvirkebonde“ som Norsk landbrukssamvirke gjennomfører blant nyetablerte bønder for å sette søkelyset på muligheter og utfordringer for landbruket og for å utbre kunnskap om landbrukssamvirket.

En tredje forklaring kan være at økt motstand, kritikk og særlig ICA-Tine skandalen kan ha fått medlemmene i samvirket til å slutte rekkene. Motstand kan ha avlet indre samhold. Denne forklaringen synes å være vesentlig. Analysen viser at melkeprodusentene utmerker seg med å vise en sterkere oppslutning om både samvirketanken og den jobben som ledelsen gjør på vegne av medlemmene enn bønder som har hovedinntekten fra andre produksjoner. I tillegg viser analysen at melkeprodusentene har hatt den sterkeste økningen i oppslutning fra 2002 til 2006.

For ytterligere informasjon, kontakt:

Professor Reidar Almås, daglig leder ved Norsk senter for bygdeforsker

Telefon: 73 59 17 31

Epost: Reidar.Almas@bygdeforskning.ntnu.no

2. Innledning

Analysen i dette notatet bygger på data fra undersøkelsen Trender i norsk landbruk i 2002, 2004 og 2006, og hensikten er primært å se i hvilken grad det har vært endringer i norske bønders oppslutning om landbrukssamvirke¹. Oppslutningen om *samvirke som ide* har vi målt ved bruk av følgende tre variabler/påstander:

- Bøndene best kan fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner.
- Jeg er villig til å få en lavere produktpris hvis det bidrar til å opprettholde landbruksproduksjonen i hele landet
- Med dagens utvikling blir samvirkeorganisasjonene avlegse.

I tillegg har vi brukt følgende variabel/påstand til å måle bøndenes oppslutning om det arbeidet som samvirkeorganisasjonene gjør:

- Ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene

Notatet inneholder forholdsvis enkle analyser og avgrensede, men gir likevel interessante funn om endringer i norske bønders oppslutning om samvirke. Notatets begrensninger ligger altså i at mer inngående analyser, hvor langt flere av de variablene som ligger i trendundersøkelsen hadde vært inkludert, ville ha gitt mer kunnskap om hva som ligger bak endringene og forskjeller mellom ulike grupper av bønder. I denne analysen har vi kun sett på forskjeller i oppslutning om samvirke etter hvilken type produksjon man driver, og i noen grad også etter alder.

¹ Landbrukssamvirke består av flere samvirkebedrifter (bl.a. TINE, Nortura (tidligere Gilde og Prior), Felleskjøpet) som til sammen eies av nær 50 000 norske bønder. Samvirkebedriftene hadde en samlet omsetning på ca. 55 milliarder kroner i 2005, og sysselsetter rundt 18.000 personer (www.landbrukssamvirke.no).

3. Datamateriale og metode

Resultatene i dette notatet bygger på spørreundersøkelsen ”Trender i norsk landbruk” fra 2002, 2004 og 2006. Undersøkelsen kartlegger ulike økonomiske, sosiale og kulturelle forhold i norsk landbruk, med vekt på bøndernes subjektive vurderinger. Undersøkelsen blir gjennomført av Norsk senter for bygdeforskning hvert annet år. Første gang i 2002, igjen i 2004 og de nyeste dataene er fra 2006. Det praktiske arbeidet med gjennomføringen av surveyene ble utført av meningsmålingsinstituttet Sentio AS.

Utvalgene som notatet bygger på er trukket tilfeldig fra Produsentregisteret og er representative for norske bønder. I 2002 var bruttoutvalget på 3183 personer, 1678 besvarte undersøkelsen og gav en svarprosent på 53 prosent. I 2004 var bruttoutvalget på 3144 bønder. Av disse returnerte 1712 spørreskjemaet, dvs. en svarprosent på 54 prosent. I 2006 var bruttoutvalget på 3092 personer og gav et nettoutvalg på 1677 bønder. Svarprosenten i 2006 var på 54 prosent. Samlet for de tre undersøkelsene. Til sammen består de tre utvalgene av 5067 bønder, og analysen i dette notatet bygger på svar fra disse.

Som ”bønder” har vi definert alle personer som driver et gårdsbruk på minst 5 daa. Vær oppmerksom på at utvalget dermed også favner mange ”deltidsbønder”, dvs. personer som har lønnet arbeid i tillegg til gårdsdriften.

For ytterligere informasjon om det metodiske opplegget for Trend-undersøkelsen, se Rye, Storstad og Flø (2002), Rye (2004) og Vik og Rye (2006).

4. Økt oppslutning om samvirketanken

En analyse av utviklingen i bøndenes syn på landbrukssamvirket gjennom de siste årene, viser at det er en tydelig tendens til økt oppslutning om samvirke som ide og organisasjonsform for landbruksbasert industri. Resultater fra undersøkelsen *Trender i norsk landbruk* viser også at medlemmenes oppslutning om ledelsen i samvirkeorganisasjonene øker. Mens 44 prosent av de som svarte i 2002 var helt enig i at ”bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner“ i 2002, var det hele 49 prosent som var helt enig i dette i 2006. Tar vi med de som også var delvis enige, var det hele 78 prosent som støttet samvirketanken i 2006.

Tabell 1: Grad av enighet i påstanden ”bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner” 2002-2006. Prosent. N(4967)

	2002	2004	2006
Helt enig	43.7	46.8	49.3
Delvis enig	29.1	28.4	28.3
Både og	18.9	17.9	16.9
Delvis uenig	4.7	4.2	3.5
Helt uenig	3.6	2.5	2.0
Sum	100	100	100
N	1609	1712	1646

Gamma 0.072 p<0.005

I undersøkelsene spørres bøndene også om i hvilken grad de mener samvirke som organisasjonsform er gammeldags, og dette er også et operasjonalisert mål på oppslutning til samvirkeideen. Som det framgår av tabell 3 viser trenddataene at signifikant flere bønder mente at samvirke var en avleggs organisasjonsform i 2002 enn i 2006. Mens 17 prosent av bøndene i 2002-undersøkelsen oppgav at de var helt uenige i at samvirkeorganisasjonene blir avleggse med dagens utvikling, var andelen økt til 28 prosent fire år senere.

Tabell 2: Grad av enighet i påstanden ”med dagens utvikling blir samvirkeorganisasjonene avleggse” 2002-2006. Prosent. N(4902)

	2002	2004	2006
Helt enig	11.0	10.1	6.9
Delvis enig	24.4	21.3	19.3
Både og	26.5	25.6	24.0
Delvis uenig	21.1	21.7	21.8
Helt uenig	17.0	21.3	28.0
Sum	100	100	100
N	1585	1690	1646

Gamma -0.133, p<0.005

Et siste spørsmål fra undersøkelsene som måler et aspekt ved bønders oppslutning om samvirketanken er i hvilken grad de er villige til å motta en lavere produksjonspris mot at man greier å opprettholde en mer desentralisert landbruksproduksjon.

Tabell 3: Grad av enighet i påstanden ”jeg er villig til å få en lavere produktpris hvis det bidrar til å opprettholde landbruksproduksjonen i hele landet”, 2002-2006. Prosent. N(4949)

	2002	2004	2006
Helt enig	6.9	7.0	8.8
Delvis enig	19.0	22.3	23.9
Både og	19.6	22.9	20.3
Delvis uenig	24.8	20.4	22.5
Helt uenig	29.8	27.3	24.5
Sum	100	100	100
N	1600	1706	1643

Gamma 0.080, $p < 0.005$

Oppslutning om lavere produktpris er signifikant større i 2006 sammenlignet med 2002, men forskjellen er mindre på dette målet enn for de to foregående (tabell 1 og 2). Andelen som er villige til å motta lavere produktpris hvis det kan bidra til å opprettholde landbruksproduksjonen i hele landet har økt fra 25.9 prosent i 2002 til 32.7 prosent i 2006.

Samtlige av de tre målene på oppslutning om samvirketanken viser altså en signifikant høyere oppslutning om samvirkeideen blant norske bønder fra 2002 til 2006.

5. Bøndenes vurdering av ledelsen i samvirke

Sammenligner vi synet på ledelsen i 2002, 2004 og 2006, ser vi en økning i andelen som er helt eller delvis enig i at ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb fra 30 til 43 prosent.

Tabell 4: Grad av enighet i påstanden "ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene" 2002-2006. Prosent. N(4947)

	2002	2004	2006
Helt enig	5.7	8.0	11.7
Delvis enig	23.4	27.6	31.2
Både og	43.0	40.4	38.1
Delvis uenig	17.1	15.2	12.9
Helt uenig	10.9	8.5	6.2
Sum	100	100	100
N	1601	1701	1645

Gamma 0.159, $p < 0.005$

Selv om den prinsipielle støtten til samvirke som ide favner bredere enn støtten til ledelsen, er det like vel bemerkelsesverdig å observere en økning på alle disse målene for oppslutning om landbrukssamvirket. Økningen er jevn og vedvarende frå 2002 til 2004 og videre til 2006, og dette skjer vel og merke i en periode da Tine-ICA- saken var under full utfoldelse.

Det er derfor spesielt interessant å merke seg at det nettopp er melkeprodusentene som har blitt mer positive til samvirke siden 2002. Dette kommer vi nærmere tilbake til i neste avsnitt.

Hvordan kan den økte samvirkestøtten forklares? En forklaring kunne være at det er relativt flere samvirkekritiske bønder som slutter i næringa. Men selv om alle som sluttet var samvirkekritiske, ville ikke dette slå ut så sterkt som vi ser. Men noe bidrar nok dette forholdet til forklaringen. Det ser vi av tabell 5, som viser støtte til påstanden "bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner" etter alder.

Tabell 5: Andel helt enige i påstanden "bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner", etter alder og år (2002-2006). Prosent. N(4787)

	2002	2004	2006
Under 30 år	41.9	32.1	28.9
30-39 år	34.4	40.5	42.5
40-49 år	38.7	39.9	42.5
50-59 år	49.3	52.9	60.1
Over 60 år	50.4	60.1	59.7
Totalt	43.4	47.1	49.0
n	1589	1611	1587

Som det framkommer av tabellen er det en klar tendens i retning av at mens de eldste bøndene (over 60 år) har økt sin oppslutning til samvirkeideen, har de aller yngste bøndene (under 30 år) fått en merkbar lavere oppslutning. I hvilken grad dette er et uttrykk for en generasjonsforskjell eller ikke er det vanskelig å si noe entydig om basert på bare tre studier. Det er også verdt å merke seg at forskjellen mellom de midtre aldersgruppene er mindre, men likevel er det grunn til å konkludere med at tendensen viser at oppslutning om samvirke som ide generelt sett ser ut til å øke med alder.

En annen forklaring kan være nettverksamlingene ”Ung samvirkebonde” som Norsk landbrukssamvirke gjennomfører blant nyetablerte bønder for å sette søkelyset på muligheter og utfordringer for landbruket og for å utbre kunnskap om landbrukssamvirket.

En tredje forklaring kan være at økt motstand, kritikk og særlig ICA-Tine skandalen kan ha fått medlemmene i samvirket til å slutte rekkene. Motstand kan ha avlet indre samhold. Dette kan testes på om bøndene er melkeprodusenter eller ikke. Denne forklaringen finner vi støtte for i datamaterialet, og som analysen i neste avsnitt viser utmerker melkeprodusentene seg med en betydelig sterkere støtte både til samvirkeideen og til ledelsen.

6. Oppslutning om samvirke blant ulike grupper bønder

Det er tildels store forskjeller mellom ulike grupper av produsenter når det gjelder oppslutning om samvirke, og mens enkelte grupper har økt sin oppslutning om samvirke, er det ubetydelige endringer blant andre grupper, mens andre viser en svekket oppslutning.

Det er spesielt melkeprodusentene som har fått en mer positiv holdning både til samvirke som ide og dets ledelse de siste fire årene. Mens 48.6 prosent av melkebøndene i 2002 var helt enige i at bøndene best kan fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner, økte andelen til 60.1 prosent to år senere, og i 2006 var andelen 61.5 prosent. Dette er en meget markant økning på kun kort tid.

Tabell 6: Andelen som oppgir at de er helt enige i påstanden "bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner" etter type produksjon for hver av årene 2002, 2004 og 2006. Prosent.

	2002	2004	2006
Melkeproduksjon	48,6	60,1	61,5
Husdyrproduksjon	42,6	42,3	44,5
Kornproduksjon	38,2	40,0	43,7
Annen planteproduksjon	47,4	37,7	45,7
Skog	38,9	31,5	26,1
Annen produksjon	32,1	30,4	35,8

Som det framgår av tabellen ovenfor har oppslutningen om samvirke som ide også økt blant kornprodusentene, men økningen er lavere enn blant melkeprodusentene. Bønder som har skogsdrift som viktigste produksjon har en merkbar nedgang i oppslutningen om samvirke som ide. Mens fire av ti skogprodusenter i 2002 var helt enige i at bøndene best fremmer sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner, var andelen redusert til omlag en av fire i 2006. Ved siste måling (2006) var det skogprodusentene som i minst grad sluttet opp om samvirkeideen.

Andelen bønder som sier seg villig til å få en lavere produktpris hvis det bidrar til å opprettholde landbruksproduksjonen i hele landet har økt fra 25.9 prosent i 2002 til 32.7 prosent i 2006. Økningen er størst blant melkeprodusentene og kornprodusentene, og i 2006 sa 37.4 prosent av melkebøndene at de var helt eller delvis enige i at de støttet lavere melkepris hvis det kunne bidra til at produksjonen ble opprettholdt i hele landet.

Tabell 7: Andelen som oppgir at de er helt eller delvis enige i påstanden "Jeg er villig til å få en lavere produktpris hvis det bidrar til å opprettholde landbruksproduksjonen i hele landet" etter type produksjon for hver av årene 2002, 2004 og 2006. Prosent.

	2002	2004	2006
Melkeproduksjon	27,2	30,4	37,4
Husdyrproduksjon	27,5	28,4	31,7
Kornproduksjon	20,6	27,6	30,7
Annen planteproduksjon	28,5	35,2	26,9
Skog	24,2	31,5	23,9
Annen produksjon	23,6	27,6	24,1

Det har vært en økning på ti prosentpoeng blant melkeprodusentene som sier seg villig til å få en lavere melkepris hvis det bidrar til å opprettholde produksjonen i hele landet. Dette

samsvarer godt med tall fra Lutnæs og Klepp (2005) som viser at mens 23 prosent av TINE-bøndene i 2001 mente at meierisamvirkets viktigste målsetning var å sikre bosetningen, var denne andelen økt til 29 prosent i 2005. Samtidig er det verdt å merke seg at deres undersøkelse viser at i 1997 var denne andelen på hele 45 prosent.

Den siste variabelen som måler oppslutning om samvirkeideen, syn på om samvirke som organisasjonsform er avleggs, viser også at det er melkeprodusentene som i størst grad er uenige i at samvirkeorganisasjonene er avleggse. 62,7 prosent av melkeprodusentene er uenige i at dagens utvikling fører til at samvirke som organisasjon blir avleggse. Denne andelen ligger betydelig over de andre produksjonsgruppene av bønder.

Tabell 8: Andelen som oppgir at de er helt eller delvis uenige i påstanden "med dagens utvikling blir samvirkeorganisasjonene avleggse" etter type produksjon for hver av årene 2002, 2004 og 2006. Prosent.

	2002	2004	2006
Melkeproduksjon	49,3	52,8	62,7
Husdyrproduksjon	35,4	38,3	42,6
Kornproduksjon	32,9	41,7	45,9
Annen planteproduksjon	31,3	37,5	45,8
Skog	24,6	32,7	30,4
Annen produksjon	14,6	21,2	34,0

Analysen viser også at melkeprodusentene i størst grad slutter opp om den jobben ledelsen av samvirkeorganisasjonene gjør.

Tabell 9: Andelen som oppgir at de er helt eller delvis enige i påstanden "ledelse i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene" etter type produksjon for hver av årene 2002, 2004 og 2006. Prosent.

	2002	2004	2006
Melkeproduksjon	31.1	43.4	50.3
Husdyrproduksjon	28.0	29.1	37.2
Kornproduksjon	30.2	39.9	43.6
Annen planteproduksjon	33.1	27.9	33.7
Skog	20.0	26.9	39.1
Annen produksjon	23.2	14.9	32.7

Igjen ser vi samme mønster – melkeprodusentene har både den sterkeste oppslutningen, samt at det også er i denne gruppen av bønder vi ser den sterkeste økningen i oppslutning fra 2002 til 2006². Resultatene fra trendundersøkelsen er i samsvar med hva Lutnæs og Klepp (2005) finner. Deres undersøkelse viser blant annet at mens 80 prosent av TINE-bøndene i 2001 var godt fornøyde med TINE totalt sett, var andelen 89 prosent i 2005. Videre var 64 prosent av meierisamvirkets medlemmer i 2001 enige i påstanden om at TINE er en ærlig og åpen organisasjon, mens denne andelen hadde økt til 75 prosent i 2005.

² Ser da bort fra gruppen av bønder hvor det vi har betegnet som "annen produksjon" er viktigste produksjon på bruket. Denne gruppen består av omlag 50 bønder for hvert av de tre årene, og i tillegg til at de er relativt få dreier det seg om bønder som ikke driver med tradisjonell landbruksproduksjon, men bruk der ulike tilleggsnæringer er viktigste inntektskilde.

7. Referanser

- Rye, J. F., O. Storstad og B. E. Flø 2002: *"Trender i norsk landbruk" Dokumentasjonsnotat – spørsmål og metode*, notat 3/02, Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Rye, J.F. 2004: *"Trender i norsk landbruk 2004"*. Dokumentasjonsnotat – spørsmål, metode og kodebok, notat 2/04, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Lutnæs, O. og Å. Klepp 2005: *Eierundersøkelse i TINE 2005*, rapport nr. 2-2005, Oslo: Landbrukets Utredningskontor.
- Vik, J. og J. F. Rye 2006: *Trender i norsk landbruk 2006. Dokumentasjonsnotat - spørsmål, metode og kodebok*, N-02/06, Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.